

Jornada “Identitat(s) a Catalunya, 2014”.

Conclusions

Gemma Brunat, Carla González i Mònica Jaume
Llengua i Mèdia (UAB)

El dimecres 8 d'octubre de 2014 es va celebrar a l'Institut d'Estudis Catalans la jornada **Identitat(s) a Catalunya, 2014**, una iniciativa del grup Llengua i Mèdia de la UAB i l'Institut de la Comunicació de la mateixa universitat, amb l'objectiu de reflexionar al voltant del concepte d'identitat des de diversos àmbits (la filosofia, els mitjans de comunicació, la sociologia, l'anàlisi del discurs, la història, l'economia). La jornada partia d'un document de reflexió que recollia idees de diversos estudiosos (com Etienne Wenger, Erwing Goffman o Patrick Charadeau, entre d'altres) elaborat per Margarida Bassols i Anna M. Torrent i que posava sobre la taula qüestions com ara el paper clau del principi d'alteritat en la construcció de la identitat, les relacions entre identitat individual i col·lectiva, els límits en l'elecció de la pròpia identitat, els factors que fan evolucionar una identitat, o la manera com la identitat social queda reflectida en la identitat discursiva.

Conferència inaugural: Josep Ramoneda

La conferència inaugural va anar a càrrec del filòsof i periodista Josep Ramoneda, que va assenyalar que la construcció de la identitat es basteix sobre quatre pilars.

En primer lloc, el llenguatge humà, que d'una banda permet emmagatzemar informació, i de l'altra dóna la capacitat de parlar sobre ficcions i construir-ne; d'aquesta manera, el llenguatge permet crear mons propis compartits. A més, el llenguatge –i per extensió, la cultura– fa més ràpida l'evolució, tot i que la genètica hi marqui límits. El segon pilar és el subjecte, que busca la seva identitat personal per la necessitat de reconeixement individual. I això va en relació amb el tercer element, la comunitat, ja que l'home és per naturalesa un ésser social, i, per tant, la identitat de cada un necessàriament es construeix en relació amb els altres (a través de l'ensenyament, de la imitació, etc.).

Finalment, la consciència de la pròpia contingència és el darrer fonament sobre el qual s'aixeca la construcció de la identitat.

Ramoneda va destacar que el concepte d'identitat forma part de l'àmbit de la construcció social de la veritat. És per això, per exemple, que tot projecte polític lluita per l'hegemonia ideològica, i que en les relacions de coneixement, en les vies d'accés a la "veritat", sempre s'hi barreja el poder. Identitats i ideologies, doncs, van sempre lligades. I va assenyalar el pes dels mitjans de comunicació a l'hora de configurar identitats i ideologies, ja que prefiguren i intervenen a construir identitats (i tòpics).

En darrer lloc, Ramoneda va concloure que, al contrari del que pot semblar, la política d'identitats no difumina l'universal. A parer seu, la universalització passa per les identitats i exacerba les personalitats i, per aquest motiu, en comptes d'anar esborrant-les, el procés de globalització més aviat condueix a fer que totes col·laborin en aquesta comunitat universal des de la seva òptica singular.

La construcció de les identitats catalanes des del discurs: Margarida Bassols, Anna Cros, Neus Faura, Albert Rico, Laura Santamaria, Anna Maria Torrent (grup Llengua i Mèdia, UAB). Moderadora: Mila Segarra.

Si Ramoneda parlava de la importància del llenguatge en la construcció d'identitats, el grup Llengua i Mèdia (UAB) va exposar a continuació uns treballs que posaven el focus, justament, en la manera com el discurs pot reflectir o construir identitat.

Així, en la primera comunicació, Anna Cros va presentar un treball d'ella mateixa i de Margarida Bassols, en què analitzaven, a partir de les propostes de Van Leeuwen, un debat televisiu del programa *Divendres* (TV3, 26 de novembre de 2013) sobre el dret a decidir a Catalunya, i en concret sobre la pregunta de la consulta (quan encara no s'havia consensuat políticament). Cros va començar explicant que tant la identitat personal com les identitats col·lectives es manifesten en un discurs, que al seu torn forneix protecció i reforç al grup davant de l'altre. I cal no oblidar que en els mitjans sovint els participants es presenten com a identitats representatives o característiques d'un col·lectiu, i que propicien moltes vegades un discurs estereotipat. En el cas particular d'aquest debat, les nominacions,

les maneres de referir-se als actors i al procés, resultaven un mirall de la manera com es concebien les identitats. Es podia observar, per exemple, que s'articulava un "nosaltres" al voltant del desig de votar, que la referència als grups identitaris era clarament col·lectiva, que hi havia una preeminència dels verbs d'acció, que el debat es desenvolupava en clau interna catalana i que deixava al marge l'alteritat (aquells que no se senten catalans, o que no volen votar), i que els arguments es movien al voltant de la raó, més que no pas al voltant dels sentiments. Tot plegat, dibuixava la identitat d'un col·lectiu aglutinat al voltant del desig de votar, de caràcter actiu i no passiu, que basava aquesta voluntat en arguments lògics més que no pas en sentiments.

El mateix debat televisiu va ser analitzat per Laura Santamaria i Anna Maria Torrent des del punt de vista de l'emocionalització. Basant-se sobretot en els estudis de Charaudeau, Santamaria va recordar la importància de l'estat mental intencional en el discurs, és a dir, un tipus d'emoció racional, perquè el subjecte jutja el món mitjançant uns valors que gaudeixen d'un consens social i li provoquen una reacció en el comportament. En aquest debat concret, va assenyalar que els debatents, en efecte, recorrien intencionalment a estratègies discursives que suggerien emoció per captar l'audiència i dur-la a compartir la seva visió del món. L'emoció es feia present en el discurs a través de recursos diversos, com ara l'ús de paraules expressives d'estat emocional, entonacions emfàtiques o repeticions. D'altra banda, la imatge, atès que som en un context audiovisual, reforçava l'expressió de l'emoció. Finalment, l'anàlisi constata que l'emoció més present en aquest debat era la indignació.

En darrer lloc, Albert Rico va exposar un treball elaborat conjuntament amb Neus Faura sobre articles d'opinió que parlaven del procés sobiranista, una selecció conformada pels publicats en el marge d'una setmana (del 24 al 30 de novembre de 2013) en cinc mitjans de premsa escrita (*ARA*, *El País*, *El Periódico*, *El Punt Avui*, *La Vanguardia*). En aquests articles s'observaven diversos graus d'implicació dels autors en el tema, en un ventall que anava des de manifestar una proximitat fins i tot personal amb la qüestió tractada, fins a un posicionament que pretenia mostrar una anàlisi més distant. Això es traslladava en els textos a través de l'elecció de pronoms, el lèxic connotat o les figures

retòriques, per exemple. A més, es comprovava que el tractament, tot i ser eminentment polític, basculava entre donar més pes o bé als aspectes ideològics, o bé als jurídics. L'anàlisi conclouia que majoritàriament els articulistes mostraven implicació en el tema, molt més que no pas una visió distant, i que es podia evidenciar que cada un dels mitjans tendia clarament a recollir posicions similars, fet que donava compte de la ideologia subjacent a cada un.

Construcció de les identitats catalanes des dels mitjans: Patrícia Gabancho i Vicenç Villatoro. Moderador: Josep Gifreu.

En la presentació d'aquest bloc de ponències, Josep Gifreu va dir que la narració és una activitat essencial per a la construcció, desconstrucció i reconstrucció de les identitats. De fet, a parer seu, les idees de nació i narració estan interrelacionades, i existeixen institucions i entitats lligades a la narració pública. En aquest sentit, els mitjans de comunicació també imposen relats que ens diuen qui som, on anem o a què podem aspirar. Finalment, va descriure el moment que viu actualment Catalunya com «un camp de múltiples batalles per la identitat».

Patrícia Gabancho va recordar que els mitjans de comunicació creen referents i generen identificació, és a dir, configuren un imaginari col·lectiu. Com que hi ha múltiples mitjans, també hi ha diferents tipus d'imaginari, i cada lector, oient o espectador tria el mitjà amb què se sent més identificat, el més afí, perquè no hi ha mitjans neutres. Per exemple, no són una casualitat la tria del català com a llengua vehicular dels mitjans de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals, o la seva aposta per programes que beuen de la cultura popular catalana (com els castells, els bolets o el cant coral). Després d'analitzar breument diferents programes de televisió, Gabancho va concloure que TV3 és la televisió de la classe mitjana catalana, que és la que «tira endavant el país» i que, en canvi, tot i que ho ha intentat, no ha sabut integrar el «suburbi», que parla castellà i busca la seva representació en els mitjans espanyols, encara que tampoc la hi troba.

Vicenç Villatoro, per la seva banda, va començar dient que no estava d'acord amb el títol de la sessió dedicada als mèdia. Per ell, els mitjans no construeixen les identitats (és a dir, el *nosaltres*), sinó que les descobreixen. Així doncs, «els mitjans no tenen la força ni la capacitat de trobar petroli on no n'hi ha». Segons Villatoro, la identitat és una infraestructura i els mitjans de comunicació l'únic que fan és donar-li veu; si, en canvi, aquesta infraestructura no hi és, els mitjans no hi poden fer res. I, en aquest sentit, el que defineix un mitjà és la definició d'un lloc, d'un *nosaltres*, des d'on es mira el món. Villatoro va posar com a exemple Catalunya i els Països Catalans (que considera una voluntat més que no pas una realitat): a Catalunya hi ha una televisió, TV3, que funciona perquè existeix un *nosaltres*, però, a parer seu, una televisió nacional que vulgui arribar a tots els Països Catalans seria un fracàs, perquè no hi ha una identitat suficientment forta – almenys ara per ara. A més, va remarcar que l'audiència és permeable a diversos mitjans, i que les dades segregades dels estudis d'audiència evidencien també una societat més complexa del que habitualment es pensa.

Construcció de les identitats catalanes des de la societat: Salvador Cardús, Francesc Vilanova i Clara Ponsatí. Moderadora: Carme Ferré Pavia.

Salvador Cardús, des del punt de vista de la sociologia, va basar la seva intervenció en la identitat com a procés de reconeixement. Segons Cardús, només aquells pobles o col·lectius que no se senten reconeguts reivindiquen la seva identitat. També va remarcar que el debat identitari s'esdevé en contextos de crisi, és a dir, quan hi ha conflicte polític o social. Això permet explicar per què a Catalunya el debat identitari és una constant, atès que es tracta d'un poble que ha viscut des de fa molts anys en una permanent crisi política, històrica, lingüística i econòmica. I si sempre hi ha hagut debat identitari, ara, a causa del moment polític, encara més. Un altre exemple proper és França, on només s'ha parlat d'identitat quan hi ha hagut conflictes: només cal recordar que, després de les revoltes que van esclatar a les *banlieues* franceses el 2005, el president Sarkozy fins i tot va crear un ministeri una de les comeses del qual era fomentar la identitat francesa.

D'altra banda, Cardús va assenyalar que tradicionalment el concepte d'identitat ha remès a d'altres com homogeneïtat i origen. A parer seu, actualment s'ha de revisar aquesta idea i plantejar aquest concepte partint del fet que la societat és profundament heterogènia i està en canvi constant. La identitat, doncs, ja no pot resoldre qüestions del tipus "qui som?", sinó que més aviat ha de respondre a la pregunta "què volem ser?" És per això que els debats identitaris, de fet, no tracten sobre l'origen, sinó sobre el reconeixement o el no-reconeixement d'un grup social. Per tant, quan parlem d'identitat, parlem del que volem ser i no d'allò que hem sigut. Si haguéssim d'utilitzar una metàfora, podríem dir que la identitat és la pell, allò que ens identifica, i no l'esquelet, que és igual per a tothom.

Francesc Vilanova va exposar què vol dir identitat des d'un punt de vista historiogràfic, i va recollir la idea que havia esmentat Cardús sobre la crisi i la identitat. Si un estat nació no té cap conflicte no hi ha debat identitari, perquè, en el fons, aquest debat no és més que la lluita per imposar un projecte polític. En el cas de Catalunya, Vilanova va exposar que existeixen dos models contraposats i que entren en conflicte com a projectes polítics: el catalanisme i l'espanyolisme. D'aquesta manera, el xoc frontal del projecte polític català amb el de l'estat nació espanyol dóna impuls al debat identitari.

L'economista Clara Ponsatí va definir la identitat com l'adscripció d'un individu a un grup determinat, i va assenyalar que pertànyer a un grup o a un altre, és a dir, tenir una identitat o una altra, té efectes directes sobre el comportament i sobre les decisions dels individus. Així doncs, d'una banda, la identitat pot imposar restriccions. Per exemple, la nostra societat suposa a les dones menys capacitat per a les ciències matemàtiques que als homes. Òbviament, això no és cert, però sí que és veritat que hi ha més matemàtics que matemàtiques. Per tant, els estereotips, si no els deixem de banda, tendeixen a complir-se. Parlem aleshores del biaix de l'estereotip, que pot modificar el comportament o el rendiment d'una persona que el tingui assumit.

Ponsatí va remarcar que la identitat, però, també pot tenir efectes positius, perquè en un grup determinat ajuda a cooperar. Això, aplicat a l'àmbit escolar, posem per cas, explica que les escoles amb una forta càrrega identitària siguin escoles que obtenen més bons resultats. La qualitat del sistema escolar, doncs, no es pot mesurar només a partir dels

recursos que s'hi destinen, sinó que s'ha de mesurar tenint en compte recursos i també identitat.

Finalment, Ponsatí va al·ludir a la gran onada migratòria del segle XXI que ha rebut Catalunya. Aquest fenomen migratori, sense precedents fins ara, ha suposat també una forta transformació demogràfica i social. Per això, avui dia, si parlem d'identitat catalana hem de parlar també de diversitat.